

**МОНГОЛ УЛСАД АВЛИГЫН ГЭМТ ХЭРЭГ ҮЙЛДЭГДЭХ ЗАРИМ
ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, ҮР ДАГАВАР
SOME CAUSES, CONDITIONS AND CONSEQUENCES
OF COMMITMENT OF CORRUPTION CRIMES IN MONGOLIA**

Б. Баярболд

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн
багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч,
/хууль зүйн магистр/

Bayarbold B.

Police School at University of Internal Affairs,
Department of Public Law,
lecturer police senior lieutenant,
/master of law

Хураангуй: Монгол Улсад авлигын гэмт хэргийн тоо сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэж байгаа ба цаашид ч өсөх хандлага ажиглагдаж байна. Энэ нь Монгол улсын хүн ам, үйлдвэрлэл, аж ахуй нэгжийн хөгжлөө дагах өсөлтэй холбогдохын сацуу монгол хүний тэр тусмаа оюутан, залууст тэдгээрийн гэр бүл, их сургуулийн орчин нөхцөлөөс шалтгаалан авлигач сэтгэлгээтэйгээр дээд боловсрол эзэмшиж, шинэ ажил, албан томилогдох хандлагатай байгааг харуулахыг зорьсон.

Abstract: The number of corruption crimes in Mongolia has been increasing in recent years, and the tendency to increase in the future is observed. It was intended to show the tendency of Mongolian people, especially students and young people, to acquire higher education and to be appointed to new jobs and positions with a corrupt mindset due to the environment of their families and universities.

Түлхүүр үг. Авилга, албан тушаалтан, хээл хахууль, иргэн

Key word. Corruption, officials, bribery, citizens,

Оршил. Монгол Улс Дэлхий даяар явагддаг авлигын индексийн судалгаагаар 2022 оны 12 дугаар сарын байдлаар 35 оноо авч нийт 179 орноос 110 дүгээр байранд жагссан үзүүлэлттэй байна¹. Монгол Улс хэдий ардаа 60 гаруй орныг орхисон боловч эх орны маань дийлэнх иргэд, албан тушаалтан авлигатай салшгүй, хүйн холбоотой болсон нь улсын маань хувьд томоохон эмгэнэлт асуудал болж байна.

Манай улсад хамгийн түгээмэл тохиолддог нөхцөл байдлууд буюу хүүхэд төрүүлэхэд эх баригч, сувилагч нарт гарыг нь цайлгах хөлс, төлбөр өгөх, төрүүлсэн хүүхдээ цэцэрлэгт, дунд сургуульд оруулахын тулд элдэв хандив нэрийдлээр багш нарт болон эрх бүхий албан тушаалтнуудад мөнгө, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх зэрэг жишиг манай улсын иргэдийн хувьд нь гэм биш зан болоод байгаа билээ.

Ийм хэлбэрээр сурч, хүмүүжсэн хүүхдүүд насанд хүрч, оюутан болохын цагт багш нарт бусад оюутнуудаас ямар нэгэн зүйлээр ялгарч харагдахын тулд, эсхүл сурлага тааруу байлаа ч эцэг, эхээс уламжлан авсан буруу хүмүүжлээрээ багшдаа болон бусдад танигдахын тулд авлига өгөх, албаны бус харилцаа үүсгэх, мөн их, дээд сургуулиа төгсөөд ажилд орохын тулд мөн л өнөөх хууль бус зан үйлээ хийсээр л байна. Ийм маягаар цаашид өөрсдийн үр хүүхдүүдээ хүмүүжүүлсээр эцэстээ шударга бус нийгмийг бүтээсээр байна.

Монгол Улсын хүн амын дийлэнх хэсэг нь энэ мэтчилэн гинжин хэлхээсээр гагнагдаж, аливаа зүйлийг хууль, дүрэм журмын дагуу бус харин асуудалд “зохицуулах” хэмээн ярьж заншсан буюу хууль бус, авлигач, хахуульч сэтгэлгээгээр хандаж байгаа нь Улсын хөгжлийг хойш татах,

¹ Mongolia Corruption Index - 2022 Data - 2023 Forecast - 1999-2021 Historical - Chart (tradingeconomics.com)

төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын үйл ажиллагаа хэвийн бус явагдах, шударга бус байдал, хүний эрхийн зөрчил үүсэх зэрэг олон асуудлуудын уг, үндэс нь болж байна. Монголд Улсад албан үүргээ гүйцэтгэж байгаа, зарим нэг эрх мэдэлтэй, нэр нөлөө бүхий, иргэд, олон нийттэй тогтмол харилцдаг ажилтан, албан хаагчид өөр, өөрсдийн ажил мэргэжлийн онцлогоос шалтгаалсан, хууль бус үйлдлүүдийг шат шатандаа хийсээр байгаа нь нууц биш юм. Энэ хууль бус үйлдлүүдийг их, дээд сургуулиудын орчин нөхцөлд илрэх байдлаар нь авч үзье.

Их, дээд сургуулиудад элсэн суралцагчид нь ихэнхдээ тухайн сургуулийн босго, шалгуур үзүүлэлтүүдийг өөрсдийн авьяас, чадвараараа даван шалгарч, элсэн суралцаж эхэлдэг хэдий ч сургуульдаа тэнцэж орсны дараагаар маш их өрсөлдөөн үүсэж бий болох ба тэр их өрсөлдөөн дундаас сурлага сайтай, хичээнгүй, аливаа зүйлсийг цаг тухай бүрд хийх чадалтай суралцагчид маш бага хувийг эзэлдэг нь хэвийн, жирийн л нэг үзэгдэл. Харин үлдсэн суралцагчдын дийлэнхийг авлига, хээл хахуульд хөтөлдөг, тэдгээрийг өгөхөөс өөр аргагүй байдалд хүргэдэг зүйлийн нэг бол яахын аргагүй хичээлийн дүн, үнэлгээ билээ.

Монголын их, дээд сургуулиудад хахууль гэдэг зүйл нь бэлэг сэлт, бэлэн мөнгө өгөх зэрэг хэлбэрээр илрэхээс гадна багшийн зүгээс санал болгож буй “шахааны” гэх нэршилтэй номыг худалдан авах хэлбэрээр мөн илэрдэг.

Энэ нь их, дээд сургуулийн багш өөрийн эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаар урвуулан ашиглаж, өөрийн зүгээс санал болгосон номыг худалдан авсан оюутнуудад давуу байдал олгож, дүн үнэлгээг нь шударга бусаар өндрөөр үнэлж, тавьж буй явдал юм. Өөрөөр хэлбэл оюутнуудын хувьд багш нарын эрх мэдэл их дээд сургуульд их байдаг.

Эдгээр эрх мэдлээ урвуулан ашиглаж байгаа зарим нэг хэсэг бүлэг багш нар их сургууль бүрд байдаг нь үнэн бөгөөд, оюутнуудын аливаа шалгалтын дүн, мөн ирц, явц, хандлага гэх мэт тэднийг үнэлэх шалгуураас шалтгаалан, үнэлгээнд сэтгэл хангалуун бус байдлыг ашиглан, хясан боогдуулж шахааны гэх номыг нь худалдан авахаас өөр аргагүйд хүргэх тохиолдлууд элбэг байдаг. Багшийн зүгээс санал болгосон, оюутнуудын худалдан авахыг хүсээгүй номыг нэгэнт худалдан авсан оюутан суралцагчдад багшийн зүгээс дүн, үнэлгээний хувьд ч мөн хувийн харилцааны тал дээр ч давуу байдал олгож байдаг юм.

Хэрэгцээгүй ном, сурах бичгийг худалдан авахгүй байх сонголт оюутан, залууст байгаа хэдий ч шахааны гэх ном худалдан авсан бусад оюутан, суралцагчдаас дүнгийн хувьд харьцангуй доогуур үнэлгээтэй үлдэх хандлага ажиглагддаг. Мөн түүнчлэн удирдах, дээд шатны албан тушаалтнуудад энэхүү хууль бус үйлдлийн талаар хэлэх сонголт байгаа хэдий ч хэлсэн тохиолдолд оюутан, суралцагчид бидний өөрсдийн нуруун дээр ачаа, дарамт ирнэ гэсэн бодол, айдас байгаа нь уг хууль бус үйл ажиллагааг таслан зогсоох, түүнтэй тэмцэхэд хүндрэл учруулж буй гол шалтгаан юм.

Оюутан залуус их, дээд сургуулийн орчинд ном албадан зардаг асуудлыг авлигын гэмт хэргийн шинжтэй болох талаар тэр бүр мэдэхгүй байгаа нь тухайн асуудал нийгэмд энгийн үзэгдэл мэт болсон байгааг харуулж байна.

Судлагдсан байдал:

Их дээд сургуулиудад ил, далд аргаар үйлдэгдэж байгаа ном албадан борлуулах асуудлыг одоогоор судалсан ном, сэтгүүл, судалгааны ажил, өгүүлэл гэх мэт зүйл байхгүй байгаа ба цахим орчинд буюу фейсбүүк, твиттер гэх мэт олон нийтийн сүлжээнд нийтлэгдсэн хувь хүмүүсийн үзэл бодол, нийтлэл төдий байсаар байна. Энэ нь тус асуудлын хохирогчид болох оюутнууд уг асуудлыг нэг талдаа шийддэггүй, ил гаргахгүй, тэмцэхгүй, өөхшүүлж байгааг харуулж байна.

Зорилго, зорилт:

Сүүлийн 2022 оны Олон Улсын авлигын индексийн судалгаагаар Монгол Улс хойгуур байр эзлээд байгаа билээ. Энэ нь маш олон хүчин зүйлсээс шалтгаалж байгаа ба тухайн хүчин зүйлсийн нэг нь их, дээд сургуульд дах “номын шахаа” хэмээн нэрлэгддэг асуудал яахын аргагүй мөн юм. Тус асуудал нь оюутнууд болон багш нарын дунд энгийн үзэгдэл мэт болсон байгаа нь маш харамсалтай. Гэвч тухайн үйл ажиллагаа нь эрүүгийн хуульд заасан авлигын гэмт хэргүүдийн зарим нэг шинжийг

өөртөө агуулсан ба үүнийг оюутан, суралцагчдад түгээн танин мэдүүлэх, шийдэх арга замыг бусад Улс орны их, дээд сургуулийн тогтолцоотой харьцуулан олохыг зорьж байна.

Энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд дараах алхмуудыг хийнэ:

1. Авлигын гэмт хэргийн төрөл, хэлбэрийн талаар товч ойлголт өгөх
2. Төрийн их, дээд сургуулиудын оюутан суралцагчдаас судалгаа авна
3. Судалгаанд үндэслэн дүн шинжилгээ хийнэ

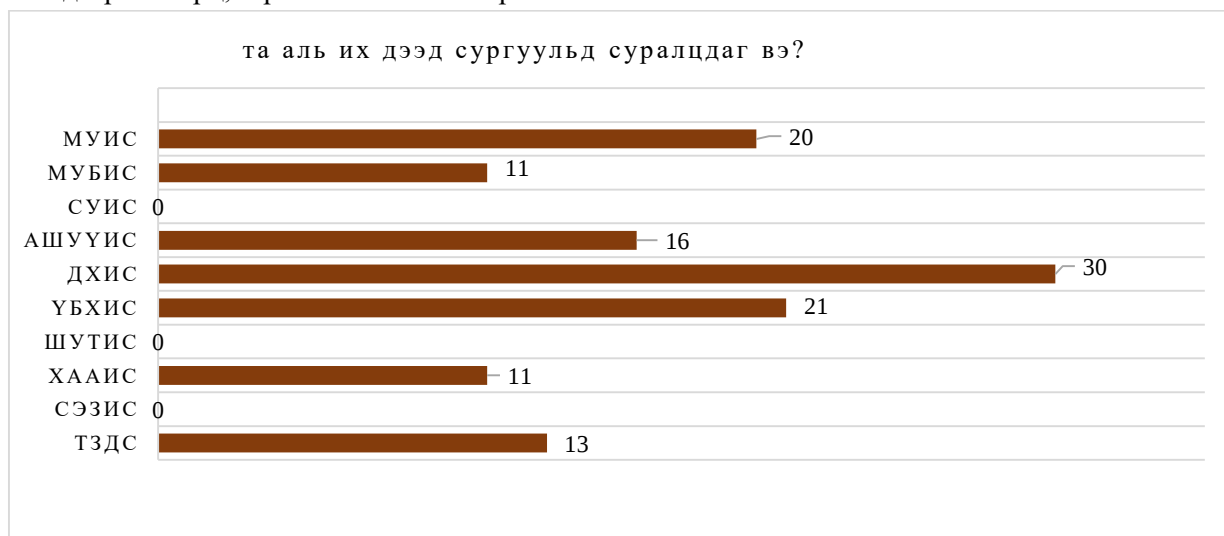
Судалгааны арга зүй:

Энэхүү өгүүлэлд судалгааг анкетын, асуулгын, харьцуулалтын аргыг ашигласан болно.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Судалгаа:

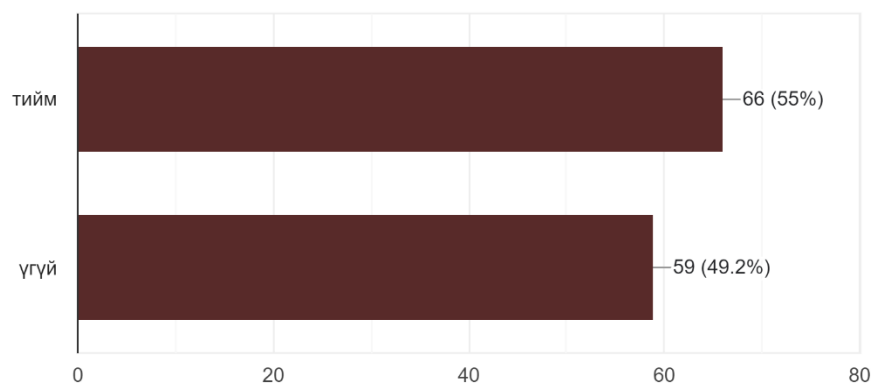
Энэхүү судалгааг Монгол Улсын төрийн өмчийн их, дээд сургуулийн 120 гаруй оюутан суралцагчдаас авсан ба тухайн тулгамдаад байгаа асуудлууд нь тэдгээр их, дээд сургуульд байгаа эсэхийг нотлох, хэрэв нотлогдсон тохиолдолд судалгааны үр дүнд үндэслэн тухайн асуудлыг шийдвэрлэх гарц, гаргалгааг олохыг зорьж хийсэн болно.

Дээрхи график нь судалгаанд оролцогчдын суралцаж байгаа их дээд сургуулийн эзлэх хувь хэмжээг харуулсан судалгаа юм.

Албан шахалтаар ном авч байсан уу?

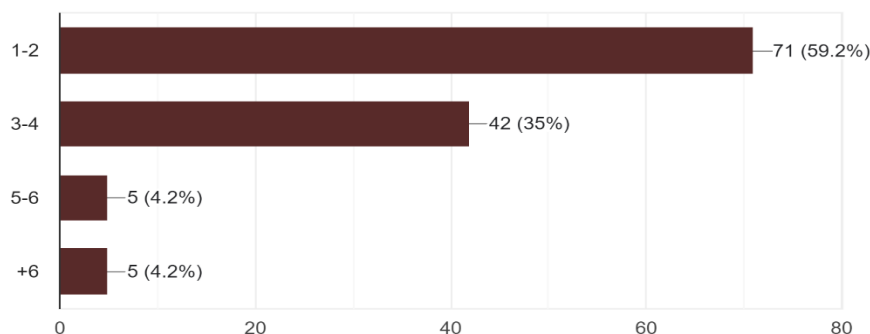
120 responses

“Албан шахалтаар ном авч байсан уу?” гэсэн асуултад судалгаанд оролцсон суралцагчдын 55% нь тийм гэсэн хариултыг өгсөн ба энэ асуултын хариултаас харахад 7 их, дээд сургуулийн төлөөлөл 120 гаруй оюутан, суралцагчдын талаас илүү нь “шахааны” номыг авсан гэдэг нь батлагдах ба их, дээд сургуульд энэхүү асуудал нь түгээмэл байгааг харуулж байна.

Хичээлийн семистерт дунджаар хэдэн ном авах шаардлагатай болдог вэ? энэ семистерт авсан номны тоо байж болно.

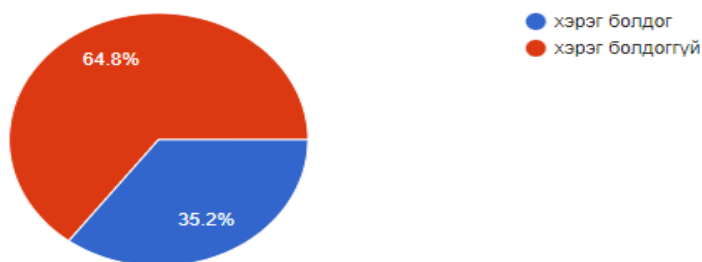
120 responses

“Хичээлийн семистерт дунджаар хэдэн ном авах шаардлагатай болдог вэ?” /энэ семистерт авсан номны тоо байж болно/ гэсэн асуултад суралцагчдын дийлэнх нь хичээлийн жилийн зөвхөн нэг семистерт 1-ээс 2 ширхэг ном авдаг бол хамгийн ихдээ 6 ба түүнээс дээш ном багшийн шахалтаар дамжуулан авч байгаа нь батлагдаж байна.

Тухайн ном нь таны хэрэгцээг хангаж чаддаг уу?

120 responses

“Тухайн ном нь таны хэрэгцээг хангаж чаддаг уу?” гэсэн асуултад судалгаанд оролцогчдын 79 суралцагч “шахааны” ном нь өөрт ямар нэг байдлаар хэрэг болдоггүй гэж үзсэн. Энэ нь судалгаанд оролцогчдын 64.8% буюу 65% болно.

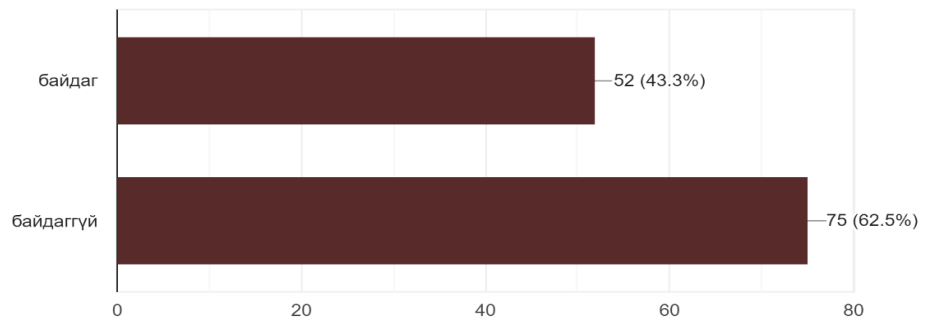
Ном авснаар танд гарах үр дүн юу байдаг вэ? (1ээс дээш хариулт сонгож болно)

120 responses

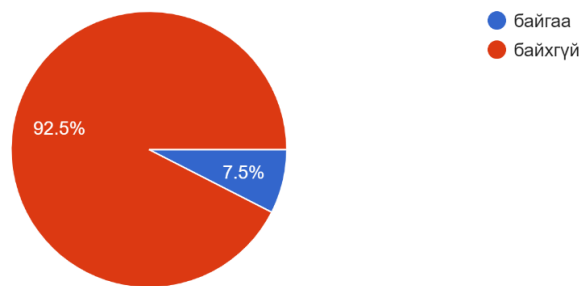
“Ном авснаар танд гарах үр дүн юу байдаг вэ?” гэсэн асуултад маш олон төрлийн хариулт ойролцоо хэмжээстэй ирсэн. Голчлон сонгогдсон судалгааны хариулт нь бие даалтаас чөлөөлөх, ирцийн оноо нэмэгдэх, дүн нэмэгдэх гэсэн хариултууд байна.

Ном шахсан багш, албан хаагчдыг сургуулийн захиргаандаа мэдээлэх боломж байдаг уу?
байхгүй бол яагаад?
120 responses

“Ном шахсан багш, албан хаагчдыг сургуулийн захиргаандаа мэдээлэх боломж байдаг уу?” гэсэн асуултад судалгаанд оролцогчдын 62% нь удирдах албан тушаалтанд албадан ном борлуулсан талаар мэдээлэх боломжгүй байдаг гэсэн хариултыг сонгожээ.

таны таньдаг, ойр дотны хүнээс дээрх асуудлын талаар сургуулийн захиргаандаа мэдэгдэж байсан хүн байгаа юу?
nses

“Таны таньдаг, ойр дотно хүнээс дээрх асуудлын талаар сургуулийн захиргаандаа мэдэгдэж байсан хүн байгаа юу?” гэсэн асуултад судалгаанд оролцсон 120 оролцогчийн 79 нь өмнөх асуултад хариулахдаа өөрсдөө удирдах албан тушаалтанд мэдэгдэх боломжгүй гэж үзсэн бол энэ асуултад оюутнуудын 112 нь таньдаг, ойр дотно хүн нь ном шахалтаар борлуулах, борлуулсан асуудлыг мэдэгдэж байгаагүй гэж хариулсан байна.

Түүнчлэн “Ном авахад багадаа хэдэн төгрөг зарцуулдаг вэ?” гэсэн асуултад оюутнууд 1 номыг албан шахалтаар худалдан авахад ихэвчлэн хорин мянгаас гучин мянган төгрөгийг зарцуулдаг гэсэн бол ерөнхийдөө гучаас дөчин мянган төгрөгийг зарцуулж байна.

Дээрх судалгаанд оролцсон 7 их дээд сургуулийн 120 суралцагчдын төлөөлөл болох арван нэгэн суралцагчаас ярилцлагын аргаар судалгаа авсан.

Асуулт 1. Та хэн нэгэнд авлига өгч байсан уу? Ямар шалтгаанаар өгч байсан бэ?

Асуулт 2. Суралцагчдад ном албадан борлуулах, түүнийг авах нь авлига гэдгийг мэдэх үү?

Асуулт 3. Хэрэв сургуулийн захиргаанд мэдэгдэх боломжтой бол хэлэх үү? Үгүй бол яагаад?

Асуулт 4. Таны хувьд шийдэх гарц гаргалгаа нь юу байж болох вэ?

Судалгаанаас үзэхэд судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь албан шахалтаар ном авсан гэж байгаа ч түүнийгээ авлигын гэмт хэргийн шинжийг агуулсан үйлдэл хэмээх ойлголтгүй байна. Түүгээр зогсохгүй нэг суралцагч 1 семестрт 2 ба түүнээс дээш номыг тус бүрд 20,000 төгрөг ба түүнээс дээш үнийн дүнгээр худалдан авч байна. Мөн тус ном нь өөрт ямар нэг байдлаар хэрэг

болдоггүй гэж үзсэн суралцагчид их байгаагаас дүгнэхэд оюутан залуус тогтсон ажил, орлогогүй цаашлаад семестр бүрд 2-оос дээш номыг авч байгаа нь тэдэнд давхар санхүүгийн дарамт үзүүлж байна.

Шахааны гэх номыг оюутан суралцагчид авахгүй өнгөрч болох ч дүнгийн хувьд асуудал үүсэх, багшийн зүгээс тухайн суралцагчид чиглэсэн сөрөг хандлага өгөх зэрэг тааламжгүй үр дагаврыг үүсгэх эрсдэлтэй байдаг. Хэрэв тухайн номыг авахгүйгээр удирдах албан тушаалтанд хэлэх, арга хэмжээ авхуулах сонголт байгаа ч 120 суралцагчдын 62% нь мэдээлэх боломж олддоггүй, 112 суралцагчийн ойр дотно, танил хэн нэгэн энэ асуудлаар өргөдөл, гомдол зэргийг гаргаж байгаагүй гэх сонголтыг хийснээс үзвэл их, дээд сургуулиудад энэ төрлийн хууль бус ажиллагааг мэдээлэх боломж хомс, мэдээллээ ч дорвитой арга хэмжээ авч чаддаггүйг харуулж байна. Оюутнуудад тулгамдаад буй энэ асуудлыг шийдвэрлэх гарц гаргалгаа нь албадаж борлуулах гэж буй номыг нийтээрээ худалдан авахгүй байх, сургуулийн захиргаанаас багш нарт тавих хяналтыг энэ тал дээр улам чангатгах шаардлагатай гэж үзэж байгаа хэдий ч энэ нь өөрөө тухайн асуудлын гаралтыг бууруулах, таслан зогсоох арга болж чадахгүй л байсаар байна.

Гадаад улсын жишээнээс харахад:

- ✓ ОХУ дахь Уралын В.Ф.Яковлевын нэрэмжит хууль зүйн улсын их сургууль нь оюутнууддаа хэрэглэгдэх бүх шаардлагатай ном, сурах бичгийг тарааж өгдөг;
- ✓ ОХУ-ын Санкт-Петербург дахь Зам харилцааны их сургууль нь оюутан, суралцагч нарт хэрэглэгдэх ном, сурах бичгийг номын санд нь хангалттай хүрэлцэхүйц тарааж өгдөг;
- ✓ БНХАУ-ын Chong qing дахь Xi Nan их сургууль нь багш нарыг хувиасаа ном албадан борлуулахыг хориглодог зэргээс үзвэл эдгээр их сургуулиуд нь багш нарыг ном албадан борлуулах нөхцөл байдлыг бий болгож өгдөггүй байна.

Тиймээс манай улс их, дээд сургуулиудад багш нарыг ном албадан борлуулахгүй байх бүхий л арга хэмжээг авах хэрэгтэй.

Мөн ОХУ-ийн “tabiturient.ru” сайтад тавигдсан доорх судалгаанаас харахад 2020 оны 4 дүгээр сард өрнөсөн их сургуулийн оюутнуудын дунд явагдсан нээлттэй санал асуулгад нийт 1125 оюутан оролцож үүнээс 8.27% нь авлигатай нүүр тулж байсан, 15.44% нь их сургууль дахь авлигатай нүүр тулж байгаагүй ч хэн нэгнээс сонсож байсан, харин 76.26% нь их сургууль дахь авлигатай огт нүүр тулж үзээгүй, энэ талаар огт сонсож ч байгаагүй гэсэн үр дүн гарсан байна.

Үүнээс үзэхэд ОХУ-ын их сургууль дахь авлигал харьцангуй бага мэт юм шиг боловч тухайн оюутан суралцагчдын авлигын талаарх ойлголт хангалтгүй байгааг харуулсан үр дүн гарсан байна. Ойлголт хангалтгүй байна гэдэг нь авлига нь түгээмэл үйлдэгдэхээс гадна багш нарын зүгээс оюутан, суралцагчдад ном, сурах бичгийг хүчээр худалдан авахыг шаардах, анги танхимын тохижуулалт, их сургуульд хандив өгөх гэсэн арга хэлбэрээр өнөөх авлигын гэмт хэрэг маань хэлбэрийнхээ хувьд хувьсан өөрчлөгдсөөр байгаа тухай мэдлэг, мэдээлэл дутмаг байгааг харуулж байна. Энэхүү үр дүнг дарах хүснэгтээр харуулав².

Регион	Лично сталкивались с коррупцией	Слышали о коррупции	Никогда не сталкивались с коррупцией
Москва и Московская область	6.53%	11.84%	81.63%
Санкт-Петербург и Ленинградская область	10.53%	21.05%	68.42%
Регионы	12.28%	21.05%	66.67%
Общая картина	8.27%	15.47%	76.26%

В опросе приняли участие 1125 студентов

ОХУ-ын их, дээд сургуулиуд нь авлигатай тэмцэх зорилгоор зөвхөн авлигын гэмт хэргийн талаар, түүний бүхий л төрөл, хэлбэр зэргийг нарийвчлан судлуулах түүнчлэн их, дээд

² Коррупция в вузах. Миф или реальность? (tabiturient.ru)

сургуулийн багш, алба хаагчид оюутан суралцагчдын авлигын эсрэг зан төлөв, хүмүүжлийг төлөвшүүлэх мэдлэг мэдээллийг олгох зорилготой цогц хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулж, хичээлийн нэг бие даасан судлагдахуун болгон үзэж, судалж байна. Энэ нь манай улсын нөхцөлд ч мөн хэрэгжих бүрэн боломжтой учир их, дээд сургуулиудад, оюутнуудын сонгон суралцаж ангийн чиглэл харгалзахгүйгээр зөвхөн авлигын гэмт хэргийн төрөл, хэлбэр, шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх чиглэл бүхий бие даасан хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах бүрэн боломжтой гэж үзэж байна.

ДҮГНЭЛТ

“Номын шахаа” гэх зүйл нь багш нар суралцагчдыг шахан боогдуулж оюутнуудад хэрэгцээгүй, чанарын шаардлага хангаагүй ном, сурах бичгийг өөрийн албан тушаал, эрх мэдлийг ашиглан борлуулж буй явдал хэмээн үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл энэ нь эрүүгийн хуулийн 22.1 болон 22.4-т заасан гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл юм. Тухайлбал тус гэмт хэргүүдийн субъект нь: нийтийн албан тушаалтан, төрийн үйлчилгээний гүйцэтгэх, туслах төрлийн албан тушаалтнууд (эмч, багш, соёл, урлагийн байгууллагын ажилтан гэх мэт) зэрэг төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын албан тушаалтан байна³.

Энэ нь багш өөртөө эдийн ашигтай байдлыг албадан үүсгэж нөгөө талаараа ном авсан оюутан суралцагчдыг ном аваагүй суралцагчидтай харьцуулахад илүү давуу байдалтай харилцахаас эхлээд дүн үнэлгээг шударга бус тавих нөхцөл байдлууд гарч байна. Эндээс үүсэж буй сөрөг үр дагавруудын нэг нь авлига гэдэг зүйлийг энгийн үзэгдэл мэтээр хүлээн авч, ойлгох, аливаа зүйл дээр шударга бус хандах зэрэг эргээд нийгэмд томоохон хохирол үзүүлж болох дадал зуршлыг багш нарын зүгээс мөн оюутан залуусын өөрсдийнх нь зүгээс ч бий болгож буй явдал юм.

Албан байгууллагын ажилтан, иргэд, олон нийттэй харьцах чиглэлийн хүмүүс нь зайлшгүй их, дээд сургуульд боловсрол эзэмшин бэлтгэгдэн ажилд гардаг бөгөөд оюутан байх хугацаандаа дээрх нийгэмд хортой зан үйлийг энгийн л нэг, байж болох харилцаа мэтээр ухамсарласан нь түүний ирээдүйд авлигач, хүнд суртал үзүүлэгч, хууль зөрчигч нэгэн болгож байна. Энэ асуудал нь Монгол Улс авлигын индексээр хойгуур байранд орж байгаагийн томоохон шалтгаан юм.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Mongolia Corruption Index - 2022 Data - 2023 Forecast - 1999-2021 Historical - Chart (tradingeconomics.com)
2. С.Гантулга., Б.Энхболд., Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги., 2020он., УБ.,
3. Коррупция в вузах. Миф или реальность? (tabiturient.ru)

³ С.Гантулга., Б.Энхболд., Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги., 2020он., УБ., 332 дах тал